

зації: «дружина» стає терміном для княжого війська, яке збирається вже не в громадським курені, а в княжій грядниці (може бути, одначе, що сам князь засів в громадським курені й зробив його своєю резиденцією, як тому звісні приклади й деінде)¹. Пізніше назва «молодців» переходить на козацьке військо як його офіціальний термін. Безженне проживання козаків в спільних куренях і комуністичне хазяйство їх оживляє перед нашими очима порядки парубоцьких куренів, і. т. д.

Відтворити собі, бодай в загальних рисах, образ сих молодецьких громад — значить кинути світло також на історію нашої поезії, особливо її юнацьких, героїчних і еротичних мотивів. Те, що в нинішнім нашім репертуарі збіглось на таких моментах народного обряду, як новорічні величання (коляди), весняні та літні грища і весільний ритуал, формувалось і розвивалось в різних церемоніях, зв'язаних з святочними зборами організацій молодіжи, особливо парубоцтва. На впровадження нових членів і проводах тих, що виступали; на пирах, які задавали заможніші чи удатніші в ловах і добичництві члени свому куреневі, і звичайних сходах на роботу і забаву сього курінного братства. Взагалі — в тім кругу явищ, що характеризують життя поколінних організацій у різних півпримітивних народів, які звернули на себе увагу дослідників в останніх десятиліттях².

Я повертаюсь до вище згаданого обряду «коронування», щасливим випадком записаного в Браславщині в 1880-х рр., що раптом переносить нас в обстанову впровадження нового члена до парубоцької громади, в обстанові уже княжої дружини. Хлопець, котрого парубоцька громада ухвалила прийняти до себе, прийшовши на збори, оддає їм поклін; тоді парубки підносять його на руках, співаючи величальну пісню: «Посіяли дівки лен». Її зв'язок з сим моментом полягає в словах: «На конику удалець, Що за диво удалець, Наш Іван молодець!» Парубок на коні — як рівноправний член воєнного братства, се та ідея, яку бачимо в церемонії сажання на коня молодого княжича під час постригів на знак його переходу з дитячих літ до воєнної верстви. Піднесення на руках, як признання влади, звісне в ритуалі германським, приходить у нас в княжій добі, не описане спеціально, але в деяких принагідних okazіях³. Очевидно, в старім ритуалі з сими моментами були зв'язані різні величання, котрих згадана браславська пісня явля-

¹ Початки громадянства, с. 145.

² Початки громадянства, с. 117 і д.

³ Вище, в примітці — піднесення Ізяслава його військом.

ється тільки слабоньким відблиском, а багатий круг героїчних і всяких інших мотивів тільки в покалічених фрагментах заховався в колядковим репертуарі, до котрого перейдемо зараз.

В коротких літописних згадках про княжі постриги, які справлялись над хлоп'ятками в дуже раннім віці, на другім-третьім році життя, таки й можна добачити — в стереотипових згадках про «радість» людей — доволі ясний натяк на великі всенародні пири, які споряджались при сій нагоді князем і, безсумнівно, були зв'язані з величальними піснями і різними продукціями професіональних співців-рапсодів, очевидно, на теми героїчні передусім¹.

В скромніших розмірах такі святочні пири справляла кожна заможніша родина при різних церемоніях, що відправлялися з тим, які діти входили в літа. Пам'ять про них зосталась ще й нині, дещо було й опубліковано, хоч спеціальної уваги на ці обряди не звертано². Вони коріняться ще в індоевропейській спільності, мають багаті

¹ Напр., Лаврент. літ. під р. 1190: «Быша постригы у в. кн. Всеволода; того же дни и на конь его всади; и бысть радость велика в градъ Суждали, ту суццю блаженному епископу Иоанну». Згадку про єпископа толкують, що він брав участь в церемонії постриження, себто їй надано вже церковний характер. Стилізація звістки вказує, що церемонія всаджування на коня — се був зовсім окремий обряд: тому зазначається, що його відбуто того ж дня. «Велика радість» була, очевидно, не платонічна, а викликана якоюсь учтою і забавою для людей.

Татищев оповідає, що ще в його часах, в першій пол. XVIII в., в деяких боярських родинах держався звичай постригання хлопців. В календарних записках з незвісного часу і місця, опублікованих в московських Чтеніях за р. 1867 (т. IV), напр., читаємо: «На Семена (1 вересня) постригай и на коня сажай (дѣтя), на ловлю въ поле выѣзжай».

Про постриги у інших слов'янських народів: Krauss, Haarschurgodschaft bei den Südslaven, Internat. Archiv für Ethnographie, VII, 1894. K. Potkański, Postrzyżyny u Słowian i Germanów, Rozprawy akademii umiejetności (краків.), wydz. hist.-filoz., т. 32, 1895. Про обряд посадження на коня висловлюється Потканський як про норманський, але ближче се не доведено ніякими доказами. Рівно ж ніхто не поінтересувався досі звичаями, зв'язаними з першим голенням і запусканням чуприни в козацьких кругах.

² В матеріалах про дітей, зібраних Марком Грушевським в Чигринщині (єдина досі, на жаль, більша збірка в тім роді), читаємо: «В цьому часі (коло п'ятого року) постригають дітей на стать свою, а дівчинки на жіноцьку. Бувають і поштини сього часу, могоричують. Але з бідності забувають тепер про це. А за мене то ще гуляли, і мене ще стригли так, а мати розказують не раз, як, було, ходять гулять до хазяїнів на ці «постриги». Постригають, здається, як раз на іменини, щоб 6 літ рівно було». Там же при іншій нагоді замітки: «Минулось те, щоб могорич пить, як чуприна одросте у дитини».

аналогії в обрядовості інших народів і, очевидно, були старим джерелом того репертуару героїчних, дружинних мотивів, які заціліли в нашій обрядовій пісні і будуть предметом нашого перегляду.

Не ставлячи собі завдання переходити ці мотиви для їх класифікації, в цілیم обсягу ми можемо обмежитись кількома найбільш типовими паралелями мотивів з першого і другого циклу: передкняжої і княжої доби.

Ітак, коляда про мандрівку Дунаєм в службу царгородському панові, в котрій уже видавці «Історичних пісень» влучно вгадали мотив передкняжий, дійсно належить, очевидно, до старшого циклу, неважаючи на згадку про «царковцю» в декотрих варіантах:

Ішли моєдні рано в церкві,
Ой ішли, ішли раду радити.

Думаю, що треба вважати старшими варіанти без сеї згадки:

Блудило блудців сімсот молодців,
Ой виблудили вони на круту гору...

або:

А в густім лісі на Лебединці
Блудило блудців сімсот молодців —
Виблудилися в чистое поле,
В чистое поле, над тихий Дунай...

В варіанті, записанім у Жидачеві, можна добачати навіть згадку про парубоцький курінь:

А в лісі, в зеленім гаю, Росте дубочок тонкий, високий, Під тим дубочком ясна світлонька,	А в тій світлонці тисові столи, За тим столиком сімсот молодців, Радоньку радять, судоньку судять.
---	--

Потєбня вважає 700 молодців за мотив гетерогенний, чужородний, перенесений сюди з колядок про виправу весільну, і схилявся як до найбільш архаїчного до того варіанту, де виступає «мужів громада» (Ой під вербою, під зеленою, ой там стояла мужів громада, велика рада); його підкупав сеї літописний вираз «мужі». Але ся подробиця не може рішати, і для мене, навпаки, найбільшим архаїз-

«Колись було в звичаю справляти бенкет на закінчення дитячого віку, перед тим як дитина йшла в пастухи, тепер те вже минулося». (Матеріали до етнології, IX, с. 104, 142).

В корпусі Чубинського: «Стрижуть дітей не перше, як по році, і при сім волосся дівчинки кладуть під вербу, а хлоп'ячі замикають у коморі» (V, с. 18).

Очевидно, маємо до діла з кількома церемоніями остриження, котрі варті того, щоб їх розслідити по зв'язкам їх з культовими і громадськими обрядами.

мом тхне останній, жидачівський варіант¹. Подобиця, де учасники ради зрікаються видатків на жінок і доньок, щоб повернути всі засоби на організацію військової екскурсії («Не купуймо ж ми на жони злата, на дівки срібла», пор.: «Ой не справляймо на жони шуби, на дочки злото»), — я, супроти сього, теж вважав би пізнішими і менш відповідними. Відповідніший той, де молодці постановляють тільки не витрачатись на дівчат: «Не купуймо, браття, на дівки вінки»².

Колядки про виправу молодецької ватаги по дівчину мають звичайно вже остільки пізніший характер, що дружина в них віддає себе нібито в послугу сторонньому їй панові чи князеві, а не товаришеві, якби можна було собі уявляти в первісній формі:

Ой ходять, блудять сімсот молодців,
Доблудилися к доброму пану.
Ой ти, пане наш, виведи ти нас [або: переночуй нас],
Станемо тобі всі до помочі,
Як будеш їхав в Угри по дівку [вар.: в гір по панну].

Або в іншому, багатшому варіанті:

А в лісі, в лісі нерубаному, Нерубаному, небуваному Ходило блудців сімсот молодців, Приблудилося к тихому Дунаю, К тихому Дунаю, к славному пану, К славному пану, пану Івану: Ой пане Іване, виведь же ти нас Із сього лісу нерубаного! Станем ми тобі в великій пригоді, Виорем нивку чорними орли, Засієм нивку дрібним жемчугом,	Помостим мости все золотії, Поставим стовпи щиро золотії, Погатим гатки все вінкові [Повісім коври все шовкові], Ой як будеш ти королівну вести, Закричать орли в чистому полі, Засяє жемчуг та на роздолі, Забрязчать стовпи все золотії, Засяють мости щиро-золотії, Замають коври все шовкові ³ .
--	--

¹ Натомість вповні справедливою вважаю гадку Потебні, що ті варіанти, де героєм стає «добрий пан», до котрого йдуть у службу молодці, мусять уважатись пізнішим, а первісною «головною особою» являється громада «і величання полягає в причисленні до громади того, кому співають колядку».

² Антонович і Драгоманов, ч. 1; Головацький, II, с. 67 й ін.: Чубинський, с. 297, 388, 440; Потебня, ч. 54; Гнатюк, ч. 229.

³ Колядка опублікована Потебнею (II, 383) з запису П. С. Єфименка, з попсованим розміром, котрий поправив Потебню, а я пішов трохи далі в реставрації, підставивши замість «блудило» — «блудців» (як вище), замінивши коруговки коврами і вставивши відповідно тому один стих, та зробив ще деякі інші поправки. Костомаров (Бєсьда, 1872, XII) опублікував уривок петрівчаної пісні, яка, власне, піддає деякі аналогії:

Ой Петре, Павле, Іване, Та зоремо поле орлами, Та засіємо жемчугами, Та поставим стовпи золотії,	Та повісім коври шовкові. (Пор. варіант в Сборнику харк., XVII, с. 147).
---	--

Ся розкішна обстановка перенесена сюди, мабуть, з тих варіантів, де сватом виступає якась міфічна особа, пор. нижче.

Очевидно, старший мотив маємо в колядках про молодця, що сам збирається на таку виправу. Сей мотив з невеликими змінами теж можна перенести до обстанови громадського куреня, де жених будить дружину на виправу:

Ой рано, рано кури запіли, А ще раніше [такий-то] встав, Лучком забрячав — братів пробуджав ¹ ;	На погуляння, на розглядання, Та найдемо, браття, куну в дереві, Куну в дереві, дівку в теремі — Вам буде, браття, кунка на шубу, А мені буде панна до шлюбу ² .
— Браття, вставайте, коні сідлайте, Та поїдемо в чистее поле	

Як ілюстрації первісної дружинної рівності можна вказати різні фрагменти — напр., таку похвалу серед дружини:

Хвалиться стрілов перед дружинов:
Нема в дружини такої стріли... (Гол., III, с. 52).

Супроти всього сього звертаю увагу ще на колядку про дівчину-перевізничку, де виступає та ж ватага сімсот молодців з тими ж матрімоніальними замірами, але, так би сказати, анонімна, егалітарна, без якогось пана, котрому вона висушується:

Ой приходять д ній сімсот молодців,
Сімсот молодців — самих вибранців,
Самих вибранців — ой русовичів³.

Характеристичною прикметою пізнішої дружинної верстви являється саме се, що в ній виступає особа ватажка не іменем тільки, а самою річею: настільки випинається, що фактично закриває собою всю дружину. Та або сходить на безголосну службу — на військо статистів, які виконують розпорядження свого «пана», або зовсім зникає і перед нами малюється тільки постать героя, навіть без згадки, що він свої діла виконує все-таки за поміччю війська, полку, дружини і т. д. Так, як на старих лубках, де на переднім плані малюється велична постать героя, а десь позаду, між кінськими копитами, видніється його військо. Се в значній мірі, розуміється, залежить від тої поетичної форми, в якій заховались ці мотиви — величальної колядки або щедрівки.

¹ Мені пригадується з пам'яті варіант: Дружину скликав.

² Потебня, ч. 21 і 24; Гнатюк, ч. 28.

³ Чубин., 316; Kolberg Rokucie, I, с. 102; Гнатюк, ч. 290; Потебня, ч. 34. Цікавий, бо, може, й не випадковий варіант Чубин., 317: сімсот молодців да все запорожці. Бо запорожці се ж «молодці». Так само Гн., II, 17:

Іхав N. N. ч(е)рез густий пісок,
Зостріло його сімсот козаків...

Але така тенденція творчості стоїть також у зв'язку з загальним, індивідуалістичним напрямом мислі сеї доби соціальної диференціації і культу героїчного. Колядники чи щедрівники, величаючи боярського чи й селянського молодця, однаково ставлять його в позицію героя і, наділяючи його всіми ділами, приличними героєві, впадають в ту ж величальну тенденцію, схарактеризовану вже вище: поставити величання коли не в центрі всесенної, то в центрі життя, що його окружає. Він править, він розпоряджає, по-веліває всіми, що наоколо.

По сих загальних замітках перейдемо до деталей.

Величання наділяють молодця, як я вже сказав, всім, що личить провідній людині: ловецьким щастям, удатним походом, перемогою над сильним противником, багатою здобичею, придбанням гарної і родовитої жінки, великої і людної волості, високої посади, багатого і розкішного двору і маєтку. Тут ті пункти стичності, які зв'язують різнородними переходовими мотивами дружинно-героїчні мотиви з мотивами господарськими (малюнками багатого хазяйства), з одного боку, а з другого— з мотивами подружно-еротичними. Вони надають дружинній поезії, навіть в тих останках, які до нас дійшли, доволі велику різnorodність і багатство. Вичисляти тут усі мотиви неможливо. Полишаючи на пізніше комбінації тем подружніх з героїчними, ми можемо спинитися тут лише на деяких найбільш типових мотивах.

Герой здавна будиться, світить світло, миється і збротється, будить своїх товаришів чи слуг:

Ой рано-рано кури запіли,
Ой іще раніше молодець устав,
Ой коли устав, три свічки зсукав,
При єдиній свічі ніжки убував,
При другій свічі личенько вмивав,
(Пред ним батечко рушничок
тримав),

При третій свічі коники сідлав.
Ой рано-рано кури запіли,
А ще раніше N. N. устав,
Лучком забрязчав, братів
побуджав,
Браття, вставайте, коней
сідлайте...¹.

Він всідає на коня, чудесного, якого світ не бачив, і віддається на його щастя: вибирати самому дорогу до походу:

Коника сідлав в сімдесят попруг,
А в десятую — бай — золотую,
А в того коня срібні копита,
А в того коня шовковий хвостик,
А в того коня кілова грива —
Кілова грива коня покрила.
Срібні копита камінь лупають,

Срібло-золото розсипають,
Шовковий хвостик слід замітає.
— Ой, каже, коню, продам я тебе!
— Як мене продаш, здогадаєшся:
Я тебе виніс з трьох-дев'ять
земель!

¹ Пор. вище. Варіанти беру передусім з видання Гнатюка (Етногр. Збірник, т. XXXV і XXXVI) як найбільш приступного.

В поле виїжджав, з конем
розмовляв:
— Ти, коню сивий, будь ми
щасливий!

Будь ми щасливий на три дороги,
На три дороги та у три землі!
(Збірка Вагилевича, Гн., 107—111).

Він іде на чудесного звіря — «чорного тура — грубого звіря», «дикого звіриня — дикого вепра», оленя з сімдесятьма рогами або «люту змію». Звір вбивається або випрошується, обіцяючи різні послуги (особливо при сватанні):

Коня сідлає, думку гадає:
Коню мій сивий, будь ми
щасливий!
Поїдемо ж ми в чистеє поле,
В чистеє поле, під темний лісок,
За чорним туром, за грубим
звірем.
Та як подибав чорного тура,
Чорного тура, грубого звіря,
І сніпок стрілів не долітає,
І тугий лучок не достріляє,
Та й сивий коник із ніг спадає,
[вар.: Гордий молодець з страху
вмліває],
А чорний турець д нему промовляє:
Гордий молодче, не бійсь ти мене,
Поїдеш же ти в неділю рано,
Тогди ж ти мене та постріляєш,
Яснов шабельков та й порубаєш,
А за славоньку панну дістанеш.
Ой шумить-гудить зелен діброва,
Ой має ж вона чого гудіти —
Бо вна зачула дике звіриня,
Дике звіриня — дикого вепра.
Ой за ним слідить стрілець-
молодець,
Подобаються а з диким вепром:
— Ой вепре, вепре, що в тя за
зброя.

«У мене зброя — золоті ікла,
Золоті ікла, а саянний бік».
— Ой стрільче, стрільче, що в тя
за зброя?
«У мене зброя — срібна стрілонька,
Золотий лучок, срібний курочок!»
— Ой вепре, вепре, де б ми
боролись?
«На тих рівнинах, на тих долинах».
Ой як втяв стрілець дикого вепра,
Тоді ся вепер в ритвини ся впер.
А в полі, полі біл[ий] камінь
лежить,
Під тим каменем да люта змія,
Ой туди їхав пан N. N.
Став з коня вставать [да] змію
рубать,
Ой тая змія да й промовила:
«Не рубай мене, не січи мене,
Буду я тобі в велик [ій] пригоді:
О як будеш ти та женитися,
Помощу мости все перстневії,
Поставлю стовпи все золотії,
Повішу коври все шовковії.
[А] як будеш [ти] дівочку везти,
Забрязчать мости все перстневії,
Засяють стовпи все золотії,
Замають коври все шовковії,
Загорять [ся] свічи все восковії»¹.

До цього повнішого чернігівського варіанта (в котрім

¹ Мотив незвичайно інтересний тим, що сходиться близько з би-
ліною (записаною в Онежським краю) про Добриню-змієборця:

И смолилась тут змѣя да восмиглавая:
Не казни-тко ты, Добрынюшка, змѣинны головы,
Я иду к морю, ко синю морю,
Я иду к королю ко великому,
Ко великому королю да у синя моря,
И есть то у него да едина дочь,
Брови то у ней черна соболя,
И очи то у ней ясна сокола,
По косицам то у ней звѣзды частыя...
Я достану эту королевичну от синя моря
(Гильфердингъ, 663).

